

Ductore Jehovah!

DISCURSUS PHYSIOLOGICO-LOGICUS,

De

OPERATIONIBUS
INTELLECTUS
HUMANI,

Quem

*Consensu Amplif. Facult. Philos.
in Reg. ad Auram Acad.*

SUB PRÆSIDIO

VIRI Amplissimi

Dn. ANDREAE

WESSE,

Poeseos Professoris Reg. & Ord.

Pro Gradu Magisterii

*Publ. cand. phil. examini modeste submittit
Alumnus Regius.*

IOHANNES FORTELIUS

Biörneburgensis,

Die Deo volente 17. Junii An. MDCCXXIX.

Loco horisque solitis.

ABOÆ, Litteris MERCKELIANIS.

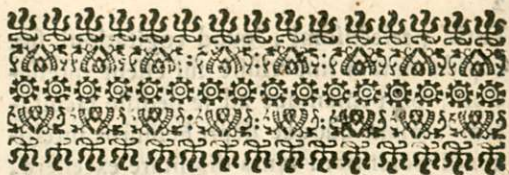
Landesgelmarck.

OPERA
VIRI
INTELLECTUS
HUMANI

Contra scriptum, Facult. Philol.
in Reg. et. Literar. Acad.
SIS RESIDIO
VIRI scriptum
Dr. ANDREAE
GREGORII

Postea Professoris Reg. & Ord.
Pro Ordinariis
Fid. cand. phil. & literar. Acad.
Alumnus Regius
IOHANNES FORTIUS
Bismarckensis
Ex lib. theol. 17. Jussu & MDCCXXII
Lect. theol. 17. Jussu & MDCCXXII

ABOE, Littera MERCURII

I. N. 3.

Non sine caussa veteres illud suum
γνώσις σε αὐτὸν semper in ore
habuerunt. Voluisse videntur, ut
quam diligentissima consideratio-
ne singuli in se ipsos descendant, eo enim
pacto, ut stupendam diversissimarum in
homine partium, animi corporisque com-
positionem taceam, mirandas mentis in-
primis dotes cognituros, quibus *divinum*
inter animalia miraculum homo à Platone
dicitur, & hinc existentiae suae essentiaeque
causam, atque ex ea felicitatis fontem &
incrementa; cognitionem a noveremque Au-
ctoris, acquiescendi in aliis extra se rebus
cupidinem, & contendendi ad perfectiora
studium ac voluntatem. Sed nec id solum
reflectendo ad animi intima consecuturos,
donec quærendo semper objectum, quod
suum desiderium sistat, & in quo veluti vi-
tae suae sustentaculum habeat, ideam puta

Entis' perfectissimi, quod cogitationi suæ cupidæ notam impressisse sui essent intellecturi, propensamque ad se dedisse facultatem; ipsam quoque deprehensuros intelligendi potentiam tanta dignitate excellere, ut sibi admirationem non debeat non Movere maximam. Hac enim mentem, & illius, quod agit, sibi met consciam esse visuros, & in dirigendis, in quas fertur, propensionibus tutam. Hanc idearum omnium conceptaculum, hoc principium conceptuum omne & originem, cumque finita sit, ad infinita tamen, mirabile dictu! se extendere: unam, fixam, permanentem, qua formas tamen, quas successive induit, maxime variabilem. Has principis facultatis nostræ subordinatas levi penicillo adumbrare operationes, earundemque structuram, inter se coherentem connexionem, operandi modum atque dispositionem, pro suppellectili ingenii, quam mihi ad rem arduam digne tractandam sentio esse quam exiguam, considerare mihi non inluave putavi. Ut autem suo lenocinio experiundi in gravi adeo materia vires, necessitatem mihi quandam imposuit tractatum paulo ante de iisdem intellectus operationibus, quatenus constitui queant

queant objectum Logices, argumentum;
ita susceptæ novæ opellæ me non pœnitere
putabo, si candidam Tuam, B. L. super
eadem censuram, iterum mihi erit inte-
grum expectare.

SECTIO I.

*De intellectu ejusque objecto, & A-
gente & patiente.*

§. I.

Quamquam mens præstantissima illa pars
nostri, cum ad opus suum, hoc est
ad indagandas res sublimiores se attollit,
prima quidem specie experietur, plurimas
sibi obstare difficultates, eas tamen omnes
licet non simul aut semel, suo tamen tem-
pore, suoque modo potis est superare.
Hinc rerum omnium momenta intueri,
cogitationis varietates & modos sua ipsius
natura excellentiores formare, arduis ad-
harere, seria diligentius tractare, omni-
bus considerandis, dum sedulitate molles-
cant, debitam justamque moram adhibere
audet. Tot tantarumque functionum mo-
limina ex anima proficisci subolere est, &

hinc in ipsam ejus essentiam quodammodo prospicere. Nam inde, quod *cogitatione ejus absolvi munia in confesso est*, non satis ad affirmandum esse putamus, quod multis placet, *clariorem nos animæ ideam vel conceptum, quam corporis habere, & nihil clarius à nobis, quam mentem seu spiritum cognosci.*

§. II.

Quod enim concipere in mente nihil possumus præter cogitationem, cujus adeo nomine actus ejus venire debeant singuli, sive affirmatione insigniantur, sive negatione, sive volitione, imaginatione aut alio quocunque, illud quidem tale non est, quod persuadere possit *cogitationem principium operationum mentis absolute primum esse, & quale ejus essentiam exhibere debeat.* Cogitatio enim sive *determinata* ad certa objecta fuerit, sive *indeterminate* accipiatur, principium seu causam agentem requirat necesse est. Hanc autem, utpote subiectum potentia cogitandi instructum, ab actione distinctam illaque natura priorem esse, qualis actioni spiritum finitorum omni supponenda erit, rationi conveniens est. Cogitationem ergo, quoniam ultimum illud est, quod in mente cognoscitur, pri-

§
mum animæ attributum & præcipuam propri-
etatem esse, non ejus essentiam constituere
patet. Et quamquam præterea sensus
interior seu conscientia, quod actu ipso in
mente semper existat, ut per eam non pos-
sit non certa eorum esse quæ agit aut pati-
tur, manifestam reddere mentis essentiam
videatur, ad principium tamen ejus consti-
tuendum nec illa satis, ut venditare placet,
idonea est. Nam & hæc, ut ab ipsa
plane inseparabilis, & cogitationes se ipsa
priores præsupponit, cum earum nemo,
antequam cogitavit, esse conscius dici pos-
sit. Præteriri & hoc non debet, verum
equidem esse, ad essentiam mentis utramque
& cogitationem & conscientiam pertinere,
cum tale, ipsius quoque Aristotelis judicio,
sit omne illud, sine quo intelligi essentia
nequit; sed hoc tamen eo non valere, ut
se pro essentia rei exinde & principio ejus
constitutivo, alterutra istarum probet, cum
potius mentis essentiam utraque consequatur
& attributum ejus essentiale audiat.

§. III.

Hac cogitandi vi nos efficere susperius
innuimus, ut in ipsam mentem, substan-
tiam illam cogitantem prospicere, quam-
quam obscure nimis, & veluti per nubem

queamus. Ex ea deinde uberrimum idearum proventum, mentis modos & cogitationes prodire palam est, quæ omnes per *intelligendi* vel *adpetendi* vim se explicant: adeo ut nihil prorsus in mente sit, quod non alterutri istarum facultatum competat. Et hæ tamen, ipsæ nec inter se, nec à mente ipsa, realiter discrepant, sed sunt diversi tantum cogitandi modi, immo mens ipsa diversimode considerata. Nos missis illis, quibus se mens determinat, in contemplatione operationum intellectus paulisper, quoad per ingenii tenuitatem eas licebit expendere, manebimus.

§. IV.

Atque hic, si de eo paucis dicendum sit, ad quod in universum attendit intellectus, nemini obvium non erit, contemplationi ejus sisti res omnes tam *materiales* quam *imateriales*; ut ita ab objectorum varietate in tres quasi species diffundi facultas cognoscendi dicatur; sed ex quibus *pura* res nulla corporis similitudine affectas, ut rationes rerum vel substantiæ omnis extensionis expertes, contueri; reliquæ autem *imaginativa* videlicet & *sensualis* à corpore aliquo modo dependere, resque in concreto, sive ideas figura & proportionem accom-

moda-

modatas ad res corporeas & singulares contemplari intelligantur. Quod si *unde idea oriantur quævis*, quarum tanta in intellectum vis irruit, cum singula inter tot sententias, quibus in diversum hic abire eruditos video, in maxima festinatione excutere non detur, verbo tantum, quid videatur, indigitaverim; tutissimum statui ideas à sensatione extetna per *sensus*, vel interna per *meditationem* imprimi. Quod si innasci quædam dicantur, quod facultate eas formandi mens gaudeat, nec ullæ statuuntur tales, quæ sint ab ortu ipso formaliter impressæ, aut ad modum dispositarum in porticibus imaginum, à mentis essentia reapse diversæ, nullæ erunt ideæ, quæ non hoc pacto innatæ dicantur, quibus sic in unam classem translatis, in *innatas & adquisitas* distinctio cessaret.

§. V.

Ceterum quod intellectum dividi in *acti-
vum & passivum* videamus, de eo quoque antequam ad operationes ejus mentem intendero, paucis inquirere non erit alienum. Atque hic primo quidem confessam tantum non omnibus rem esse, & manifestam puto, intellectum, cum ad objectum attendit, speciem in cerebro receptam per-

percipere, istaque perceptione ad ideam in se excellentiorem exprimendam excitari, adeoque cum percipiendo animadvertat speciem ab objecto profectam, eaque tanquam causa occasionali deducatur ad ideam ex se eliciendam, mutari. Interim, quamquam ita mutationem quandam subeat & afficiatur, non ideo *omni eum agendi vi carere recte statui ab eruditis deprehendo*. Nam recipiendo speciem actum utique intelligendi una producit; nativa enim & insita vi ideam in se & depingit modo quodam eminenti, & contemplatur, & claram distinctamque efformat, præterea etiam cum alia comparat, distinguit, ac tandem de eo judicat. Patere adeo hinc cuivis existimare est, quid distinctioni intellectus *in agentem & patientem* locum fecerit. Sed ut huic non refragamur, ita ab eorum tamen sententia procul absumus, qui intellectum agentem à patiente *vel realiter, vel saltem speciali & proprio quodam munere, quo ille ad illustranda phantasmata imprimendasque intellectui passibili species gaudeat, differre statuunt*. Hi enim cum indignum putent, facultatem spiritualem, à phantasmatis corporis ad gignendam cognitionem impropotionatis fecundari, necessa-

cessarium esse arbitrantur, ut particule ex
 objecti qualitatibus quibusdam realibus, per
 sensus subeuntes, & à vi imaginatrice ad
 species imprimendas perfectius elaborate, be-
 neficio intellectus agentis, primum ab omni
 face materiali purgentur quasi & intellectui
 deinde patienti exhibeantur: cuius postea
 esset eas excitare, & ex iis conceptis novas
 parturire notiones, quæ species illis dicun-
 tur expresse, ab impressis illis progenitæ.
 In hoc autem generandæ cognitionis pro-
 cessu, si non aliud, hoc certe sine con-
 traditione dici non potest, intellectum
 agentem depingere objecti imaginem, non
 tamen intelligere; speciem absolutiorem
 proferre, nihil conspiciere, cum hoc de-
 mum munus ut existimant, intellectui pos-
 sibili transcribendum sit.

§. VI.

Nihilo tamen minus cum his quidem de
 eo facile nobis conveniet, quod phantasma-
 ta corporea in ipso intellectu excipi non
 queant, aut spiritualis facultas rebus cor-
 poreis moveri; sed ejusmodi tamen specie-
 bus, quæ ab intellectu agente illustrari de-
 beant & mox imprimi, & hinc à patiente
 conceptæ exprimi, mentem ad actum in-
 tellectus exserendum non indigere putamus.

Simpliciter functiones intellectus explicari præstabit: *mentem phantasmata*, hoc est, *motiones quasdam ab objectis profectas inque medio cerebri per sensum communem exceptas*, vi *intime unionis*, que inter animam & corpus intercedit, percipere, *is que ad alias illis multo perfectiores imagines exprimendas excitari*. Negari enim non debet, quin notionem objecti eminentiori modo mens formet, quam ut à specie ad cerebrum oblata produci queat, tantum abesse putamus, huic ulla ratione tribui posse, quod similitudinem objecti referre, aut ejus quandam in mente imaginem exsculpere valeat. Quod quidem non fieri, animo ex motu corporis aliquo ad cogitandum impullo, cum facile sit cuivis, qui rem penitus consideraverit, videre, quanto id minus affirmare conveniet in rebus, quas intellectus agens in intellectuiles commutatas imprimit? ut cum vel suarum affectionum conscia est, vel rerum varios respectus, virtutes, aut ipsum Deum, considerat. Cujusmodi actu intellectus, quamcumque cum cerebri aliqua impressione, aut spirituum motu conjungantur, plane non opus est excitari speciebus *ad quas*, ut contendunt, *illustrandas intellectus agens gerat*
nego-

negotium. Manet igitur intellectum reapse eandem potentiam esse, pro diversa tamen habitudine, sine ulla distinctione reali, *nunc ut agentem* considerari, *nunc ut patientem*, quatenus ad actum intelligendi & producendum & una recipiendum promptus & efficax est.

SECTIO II.

De Intellectus operandi modo.

§. I.

Ostenso igitur, pro ingenii modulo, in superioribus intellectus objecto, tum ut circa illud *vel passive* se gerit, recipiendo speciem, *vel active* exprimendo ideam, instituti non minus quam propositæ brevitatis ratio postulat, ut ejus quoque operationes in specie, quatenus permiserint vires, perstringam. Quanquam autem non desint, qui has meras perceptiones esse, & eatenus tantum inter se differre contendunt, quatenus *vel simplices sunt vel magis & minus compositæ*, persuasi ea imprimis ratione, quod in iudicio & ratiocinatione non aliud intellectus agat, quam quod operetur

in simplici apprehensione; in singulis enim intellectum percipere: scilicet in iudicio relationem vel consensionis vel dissenſionis inter res geminas simplices, in ratiocinatione vero earundem relationem inter duas pluresve relationes, per æque ac fit, cum simplici mentis obtutu rem quampiam sine relatione ad aliud percipit. Sed si recte iudico, huic sententiæ subscribent illi, qui intellectum esse mere passivum urgent, translatò ad voluntatem iudicandi actû, quasi consensum dare aut negare rebus cognitis intellectus nequeat, nisi cum mens velit, quibus adeo iudicium consistit in determinatione, & determinare, velle, iudicare pro eodem habentur. Nos, quanquam voluntati parere actus intellectus concedamus, tum qua eorum exercitium, tum quandoque etiam qua specificationem, ipsum tamen examen & rei dijudicationem intellectui vindicandum contra statuimus, eumque non solum percipere objecta, sed expresse etiam, quasi pro tribunali sedeat, pronunciare illorum inter se convenientiam aut disconvenientiam firmiter asseveramus; Unde non posse non ad liquidum patere existimandum, intellectus operationes omnes non nudas perceptiones esse, & in passione
con-

consistere, sed quasdam actionem quoque notare,

§. II.

In dictas autem operationes propius in-
 quirituro, verbo innuere sufficiat, aliud eas
 non esse, *quam cogitandi modos, forma-
 liter tamen diversos.* Ad numerum deinde
 illarum, cum is proxime ineundus sit,
 quod attinet, magni habendam censeo di-
 visionem earum receptissimam, in *Appre-
 hensionem rerum, iudicium nudum, & Ju-
 dicium illatum sive Ratiocinium*; vel eni-
 rem sive ideam ejus simpliciter apprehendi-
 mus, vel duas inter se ideas, conjungen-
 do vel separando, comparamus, vel
 tertiam prioribus duabus addimus, ut ex
 illarum cum hac convenientia vel pugna,
 veritas aut falsitas appareat. Cæterum
 mihi dum in harum contemplatione subsi-
 sto quanquam ad indicatum numerum
 plures referendas esse non contendam, in
 nonnullis tamen quæ eundem finem non
 minus quam recensitæ illæ faciunt, exerce-
 re ingenium placuit; quas proinde, sed
 perfunctorie saltem describere nunc juvabit.

§. III.

Perceptio, quæ prima est, & mentis
 passionem juxta notat, circa ideam plenius

cognoscendam occupatur ; dicta *simplex perceptio* , quia per hanc objecti sive ideæ mens conscia redditur. Hac intellectus ideas earumque convenientiam vel disconvenientiam cum animadversione quadam, sine affirmatione tamen atque negatione concipit atque adprehendit. Causam hujus operationis non aliam allegandam esse patet, quam ipsum intellectum convertentem se ad receptam ideam, quatenus cum animadversione quadam sibi & objecto suo præsens quasi est, & ad hanc suam operationem bene attendit. Per hanc enim animadvertit intellectus id, quod ei repræsentatur : deficiente vero animadversione, nulla sequitur perceptio, etiamsi omnes circumstantiæ, receptionem plene perfectæque absolutam fuisse indicent. Hæc eadem animadversio, perceptionem satis à receptione distinguit ; ut enim hæc nuda conversio est ad ideam, cum eam non producat, aut præsentem sistat, sed sibi oblatam accipiat, præsentemque ponat ; ita illa adjunctam animadversionem habet, qua intellectus conscius fit ejus, quod percipitur. Hanc passionem intellectus excipiunt ejus actiones, quarum prima est *Contemplatio*, qua intellectus ideam perceptam

sub

sub conspectu suo retinet. Hujus operationis quemadmodum varius est gradus, dependens ex idearum varietate, prout illæ *adequate* vel *inadequate*, *obscuræ* aut *manifestæ* fuerint; ita in omnibus tamen maxime est necessaria, habito imprimis respectu ad finem. Et sicut perceptio omnis cognitionis nostræ initium est; ita nec ideæ, nec propositiones sine contemplatione fieri possunt perspicuæ. Ab antecedente perceptione differt pleniori circumstantiarum consideratione, ut in sequentibus major vis atque vigor pateat, ad idearum manifestiorem relationem adprehendendam. A subsequenter vero operationibus eo tantum, quod circa unam etiam ideam versetur. Ea tamen est aliquando hujus varietas atque inconstantia, ut intellectus contemplandis ideis altius immersus repræsentatione novarum revocari possit à prioribus, quibus erat attendendum, ut easdem deserat, ad alias vero, quæ recentissime impressæ sunt, sese convertat atque conferat. Ad meliorem adhuc, in contemplatione idearum, successum, *Recordationem intellectus*, cui tertiam impendat operationem, adhibet, *qua dimissi ex conspectu objecti ideas, ope memoria repetit.*

Quod

Quod enim objectum contemplationi præsens erat, recordationi absens est, adeoque non nisi per repetitionem ideæ fieri potest, unde evidentior non modo veritatis investigatio, verum certitudo etiam exploratior aliquando comparatur & confirmatio major. Imprimis vero vis hujus operationis atque usus maximus & necessarius erit non tantum in subsequente idearum collatione atque comparatione inter se, sed etiam adplicatione veri ad utilitatem. Communicatio autem idearum, ex hac operatione intellectus, atque receptaculo memoriæ fit simpliciter adhuc, donec cognitio plana atque evidens comparetur, & ex ingenio per alias subsequentes operationes excellentiori modo procedat, tandemque à judicio perfecte absolvatur. Recte igitur hæ tres primæ atque specialissimæ operationes *Memoriæ*, tanquam primæ mentis nostræ actioni specialiori, tribuuntur, cum reliquæ duæ, nempe *Ingenium* atque *Judicium*, quibus Deus eam instruxit, ideis jam apprehensis inserviant. *Hæc enim tantum à sensatione, vel externa vel interna, haustas ideas sibi imprimit atque per contemplationem retinet, & recordationem iterum iterumque revocat, tandemque in prom-*

tuario

*tuario suo diligentissime custodit atque as-
servat, ut suo tempore rursus reddat in u-
sum ingenii atque iudicii. Hinc Clariss.
Syrbius: Quando percipimus ideas cujus-
vis generis, contemplamur phantasmata,
recordamur, semperque intelligimus atque
cognoscimus aliquid. Sola receptio cogni-
tionem non absolvit, quæ potius in actio-
ne consistit, & receptio multis aliis etiam
tribuitur, quibus perceptio atque contem-
platio non competit, ut speculo, quod
imagines rerum, loco & situ ei responden-
tium recipit, sed non percipit. Nec ta-
men nuda perceptio abolutam atque evi-
dentem rei cognitionem adhuc acquisivit,
licet primam difficultatem in ejus enoda-
tione sustinuerit, cui postmodum plenio-
rem addit illustrationem contemplatio,
moram temporis majorem impendendo in
ejus investigatione, donec tandem ex Me-
morix penu facta omnium idearum repeti-
tione, plenior producat adprehensio ab
intellectu cognita atque notata, quæ alias
reflexio appellari solet.*

§. IV.

Licet præcedentes, quas enumeravimus
operationes, in ideis producendis conside-
randisque maximam collocarunt operam,

G

eas

eas tamen sibi quasi relictas eadem destituunt ; hinc illas , quæ subsequuntur operationes , ex Ingenii felicitate ulterius augent , dirigunt , varietate componunt. Ad has spectat *fictio* , illa intellectus operatio , quæ omni studio & industria , ideas perceptas vario modo , auget , amplificat atque immittit , plures inter se coniungendo , novasque adiungendo , ut in illis componendis iusta in rebus compareat ratio. In hac fingendi operatione maxime comparere debet *idea convenientia* cum re quam representat , ita ut intellectui exhibeantur plurimarum idearum rationes , quibus tamen non assentitur , sed ad plenioris rei illustrationem insequentibus , ut & ad Argumentationis confirmationem , dexterrime utitur. Alias enim si exhiberet atque produceret ideas male cum re exhibenda coherentes , easque tueretur atque affirmaret , non potest non nisi morbus oriri , intellectum ita corrumpens , ut deinde erroneas & falsas ideas ipse pro veris habeat. Verum huius operationis reus usus sese commendabit ex eo , quod illustret res variis modis , variisque ideis aliis , quas sub ratione similitudinis & contrarietatis adducit. Interdum quoque incidit in ea , quæ aptissima convenientia , argu-

gumentationi præstabunt materiam, ita quidem ut firmiores exinde resultent rationes connectentes veritatem. | A *fictione* procedit intellectus ulterius ad idearum productarum *Comparisonem*, qua plurima objecta simul intuetur, eaque inter se confert, sine tamen *ratiocinii* atque *dispositionis* exhibitione, quæ in sequentibus perficiuntur; Quia post *fictionem* in hac operatione intellectus ita sese habere animadvertitur, ut nec affirmet, nec neget, sed collatione tantum instituta, differat iudicium, post aliquas adhuc operationes plenius formandum atque probandum. Placet quidem Clariss. Syrbio ut & aliis nonnullis, ita hanc operationem describere, ut habeat respectum ad quantitatem, qualitatem, tempus, locum aliasque circumstantias; potest tamen & hæc *essentiarum* esse, quatenus illarum altera perfectior, altera imperfectior est. Intellectum enim tam *Essentia* quam *Attributorum* convenientiam vel discrepantiam animadvertere atque in ordine ad plurimas circumstantias cognoscere, non absolum est. Hinc etiam *Imaginatio intellectualis*, à mere *sensitiva* distincta, in componendis atque dividendis speciebus versatur ita, ut per conceptionem atque re-

præsentationem suam easdem vel à sensu communi perceptas, vel à se formatas, tam præsentēs quam absentes, spirituales atque corporeas, diutius restineat, diligentius examinet, cum aliis combinet, variisque aliis modis circa eas versetur. Atque hæc quidem operatio, diversis de causis, prioribus anteponenda videtur, quatenus alias concipi nequit, quomodo aut specierum sensibilibum dijudicatio, quam sensus communis præstat, hæc in passu à phantasiæ activitate differat; aut præcedentium operationum collatio, ex ingenii facilitate ad plenam objecti perceptionem instituat, atque procuretur. Hic enim intellectus perspicacitate ingenii repræsentat, & velut in speculo sub imaginibus imaginatur præsentia non tantum à sensoriis exposita objecta; sed etiam absentium ideas quasi recoquit & instar præsentium sibi coram perspiciendas sistit. Quemadmodum igitur constat idearum productarum amplificatiōnem atque collationem felicissime procedere ex ingenii viribus; ita quoque omnes hæ operationes sub *Ingenio* comprehenduntur, quatenus nimirum sumitur sensu specialiori, *pro fingendi, comparandi atque imaginandi actu*, & non in generali *pro complexu omnium*

omnium intellectus virium. In his enim operationibus Ingenium suam declarat cognoscendi celeritatem, promptitudinem atque facilitatem, quando nimirum non solum ideas novas efformat, sed & efformatas congerit, sibi que similes connetit.

§. V.

Præmissis his, antequam intellectus evidentiam sui objecti, primo intuitu obscuri atque cognitu difficilis, percipiat aut percipere in omnibus saltem confidat, ad trutinam quasi & lancem revocare illud solet, immo interdum debet, nisi certo constet, hac opera jam alio tempore nos esse defunctos. Quæ operatio *Dubitatio* dicitur, & est illa intellectus functio, qua quis re accurate perpensa, & libratæ utrinque rationum ponderibus, judicium suum suspendit, ex eo quod contrarias rationes æqualis ponderis esse existimat, donec id, quod sub considerationem cadit, præmissis debito examine, evidenter cognoscat atque perspectum habeat. Talis operatio necessario requiritur ante formationem Axiomatum de rebus, quæ vel minimum obscuritatis habent; nisi statim omnia, quæ intellectui obijciuntur, sine discrimine admittere, usum rationis velut ejurare, ac solide cognitioni renun-

ciare velimus. In omnibus tamen non æque necessariam esse æstimamus, sed *ex objecti conditione definiendam agnoscimus*. Quemadmodum nec asserimus statim neganda esse, quæ hic in dubium vocare debent atque possunt, sed potius rem objectam, tanquam indifferentem, de qua in posterum ratio reddi debeat, considerandam, assensumque eo fine suspendendum, ut accuratius res expendatur, & solidior cognitio, quantam humana imbecillitas admittit, obtineri possit. Huic succedit *Affirmatio & Negatio seu idearum combinatio vel divisio*; quæ operationes sunt distincti judicandi modi, quorum *prior ideam ideæ attribuit*, quatenus scilicet hanc ad illam, tanquam ad suum subjectum pertinere considerat atque assentitur; *posterior vero eas separat, atque dissensum alterius ab altera, animadversa earum disconvenientia, testatur*. Hinc communi nomine *Judicium Axiomaticum* sive *Noeticum* dicuntur; quia ideæ inter se collatæ sunt materia, circa quam versatur judicium, cum eas vel jungit afirmando, vel sejungit negando; ideoque *mutua vel conjunctio vel divisio idearum forma est judicii*, & sic uno quoque vocabulo recte comprehenduntur. Hæc operatio verita-

ritatem sibi directe vindicat, & quasi occupat. Qui enim novit extrema idearum, fieri nequit, quin hoc ipso simul intelligat, sint ne dividenda vel componenda, & sic vera aut falsa. Hoc vero præstat *Judicium*, cum nihil aliud sit, quam intellectus assensus vel dissensus, seu determinatio circa rerum quarundam habitudinem vere vel apparenter perceptam atque cognitam. Verum ut in sequentibus nobiliorem atque evidentiorē adhuc veritatem cognoscat intellectus, immo ut veritatem omnem digne in suo genere suoque modo æstimet, perpendat atque confirmet, *Abstractione* atque *Ratiocinatione* utitur. *Abstractio* est illa intellectus operatio quæ actu cognoscendi atque contemplandi fit, ita ut quidquid intellectus commune esse animadvertit in rebus unius generis, sejungat à propriis, cum quibus vel idem sunt & nihilominus cum iisdem unitæ manent, vel etiam aliquo modo coherent & conjunctæ sunt. Usus hujus operationis constat, non tantum ex simplicissimarum idearum aptissima perceptione; sed etiam ex earundem commodissima attributione atque applicatione. Hæc enim illa est functio sine qua non possint definitiones adornari, divisionis fieri, Argumenta specia-

cialiora inveniri, cuique disciplinæ certa atque formalis considerandi ratio constitui & ab aliis distingui. Ex his operationibus quarum numerum inivimus, restat ultima eaque perfectissima, quæ non solum ad multarum veritatum incognitarum inventionem, sed & ad cognitarum solidiorem notitiam nos ducit, & dicitur *Ratiocinatio*. Alias etiam *Illativum* seu *Discursivum* *Judicium* appellatur, quia ubi due ideæ, etiam attentius considerate non prius inter se congruere vel dissidere cognoscuntur, quam tertia quedam idea assumpta, & cum duabus illis, sive seorsum sive conjunctim disposita fuerit; tunc, tertia illa notiori adhibita, aliquid ex connexionem idearum, inter se coherentium, vel non coherentium, inferimus, & *judicii hujus vel illius rationem discursivè inquirimus*. Et hæc fere est totius ratiocinationis quasi summa, processus atque ratio. Hinc etiam illatio ista, vel discursiva veritatis inquisito, tanquam *media judicandi forma est*, & utramque, ut ajunt, facit paginam. Præter ejusmodi *approbandi atque improbandi rationem*, qua ratiocinatio juxta connexionem idearum, per tertiam assumptam, modificari debet: præter varia quoque *Ratiocinandi genera*, quæ

quæ *Argumentationes* alias appellantur, tres
 ejus sunt *præcipui modi sive species*, quibus
 in invenienda veritate & docenda disciplina
 utimur, videli et 1. *inferens*, per discursum
 tam Naturalem quam Artificialem. 2. *Ex-*
plicans; partim affirmando convenientiam
 idearum primarum cum subjecto, de quo
 dicuntur, & dicitur *Definitio*; partim ne-
 gando convenientiam idearum sive partium
 oppositarum & appellatur *Divisio*; partim
 examinando atque probando existentiam &
 essentiam rerum, quæ nominatur *Demon-*
stratio; partim quoque assensum præbendo
 de percepta convenientia verborum alieno-
 rum cum scopo & intentione Auctoris, quæ
Interpretatio audit; tandem exponendo con-
 ceptus, idque vel actu discursivo, qui alias
Disputatio est, vel alio actu docendi atque
 scribendi, qui *Communicatio* nuncupari so-
 let. 3. *Ordinans* sive *Methodus*, quæ etiam
 est judicii species circa ordinem & cohæ-
 rentiam variarum cogitationum, vel antece-
 dentium ordinata repetitio & conjunctio po-
 tius, quam distincta aliqua operatio. Hæ
 enim ratiocinandi species non tam ratione
 formali quam objectis videntur diversæ; cum
 illæ, quas supra distinximus & separatim con-
 sideravimus, possint secundum rationem

tuam formalem consistere sine altera. Ut autem specialiores illæ duæ, jam memoratæ intellectus actiones, *Memoria* nempe atque *Ingenium* quasdam operationes sub se comprehendunt; ita *Judicium Discretivum* dictum, ultimas has operationes, circa nobiliorem veritatis cognitionem atque probationem occupatas, exactissime continet. Quia sic se habet hujus *Judicii discretivi* actus, qui *Distinctio* sive *discretio* alias dicitur, primum ideas perceptas componit per *assensum seu affirmationem*, separat per *dissensum seu negationem*; ubi vero neutrum præstare potest, *judicium* suspendit per *dubitationem*, deinde unam sine altera considerat & apprehendit per *abstractionem*, & tandem, omnibus difficultatibus discussis, ex aliquo notiori colligit & infert aliud ignotum per *Ratiocinationem*. Confer Hilling. in Inst. Log. & Syrb. in Philos. prima. Patet ergo ex hisce jam dictis, non solum quæ operationes sub hoc speciali intellectus actu comprehenduntur, sed & quanta hujus præ ceteris sit præstantia, dum in intimiores rerum processus, prompta ratiocinatione penetrat; quantamque ubique exerat vim in decidendis casibus, omnibusque rebus in ordinem redigendis.

§. VI.

Hæ ferme fuere potiores intellectus nostri operationes, postulat ergo ordinis ratio, ut accedamus ad eas quæ operam suam communiter omnibus præstant. Quarum in numero præcipua est *Attentio*; ejus enim defectus non solum in causa est, quo minus claras atque distinctas ideas semper sectemur, sed & plane impedit, ut intellectus operationes reliquæ, aut prorsus exerceri non possint, aut nullius fere usus sint. Quando hæc deest aut impeditur, non intelligere dicimur, sed somniare, immo delirare videmur. Est igitur hæc *communis intell ctus humani operatio*, vel ut *Rötenbeccius* loqui amat, *Ministra sive adjutrix, quæ omnibus operationibus obstericatur & inservit*. Attentionem heic consideramus *in operatione sua*, cujus respectu ad intellectum unice refertur, denotatque conversionem ejus ad objectum certum & cum eo unionem; non vero *in directione aut observatione*, quatenus attendimus, vel non attendimus, quia sic ejus exercitium à voluntatis dependet arbitrio atque Imperio. Quemodmodum enim attentio, in exercitio reliquarum operationum se ministram præbet; ita voluntas attentioni in ejus exercitio præest. Quemad-

modum *Attentio*, sic quoque *Methodus* in generaliori significato, omnibus operationibus intellectus inservit, easque faciliat, ut melius rerum veritatem vel ipsi assequamur, vel ad eam alios perducamus. Nihil enim *Methodo* in actione intellectus utilius, nil in opera sapientis jucundius aut admirabilius. Non solum consulit *Memoria*, ad rerum feliciorum apprehensionem, firmiorem contemplationem, ac promptiorem repetitionem; verum etiam *Ingenium* eximie juvat, *Judiciumque* reddit acutius. His vero duabus si adjungatur *Meditatio* rite instituta, non est dubium, quin intellectus multum valeat ad functiones suas peragendas contemplatio etiam rei seria exinde crescat & solidior veri acquiratur cognitio: Quod si autem iterata etiam fuerit, eo erit ad habitum perficiendum validior, quo cogitationes posteriores prioribus debent esse meliores. Quanto enim quis acrior & studiosior rerum existit indagator, & ita quidem, ut statim ab infantia rectæ rationis usui assuetus atque deditus, meditationibus ubique indulserit, semperque ingenii sui vires, per varias rerum circumstantias exercuerit; tanto feliciorum successum in gradualis humanæ cognitionis perceptione semper animadvertet

tet invenietque. Nuda naturalis sive aptitudo sive perspicacia hic non sufficit, nisi multijugi exercitatione, ut ad rerum quarumvis indolem expeditius lustrandam adhiberi possint, eadem subigantur atque perficiantur; præsertim cum procedant melius quibus diu multum studii impendimus, & felicior sit rursus illa, qua semel assuevimus via. Omnium igitur cogitationum nostrarum accurata & diligens ad certas leges redigenda est directio, ut hac ratione veritatem eo facilius inveniamus. Ex imis quoque fundamentis repetendum, quod ad veritatis inquisitionem in litterarum cultura rationisque exercitio plurimam conferet. Et à primis statim infantiae annis incipiendum, quod non uno temporis momento exhauritur, nec totius vitæ curriculo satis edoctum putatur. Sic omnia digne satis perficerentur, Deusque debitis laudibus celebraretur pro his plurimis benigne satis nobis concessis donis. Cui & nunc & in æternum usque sit laus honor & gloria.

Tit
Philosophie CANDIDATEN,
Herr IOHAN FORTELIUS

Då Han
Uti Kongl. *Academien* i Åbo be-
römligen om Förståndes werkan
disputerade.

Är man hos sig wähl estertäncker /
Hwad mycket godt of Gud har gjort;
Så äro och Förståndes skäncker /
Hans eget wärel i alt så stort;
Alt Sällheten derpå beror /
Och derutas mehr hoos of gror.

Herr CANDIDATEN wisar detta /
I en sin wähl arbetad skriffst;
Der i Han of wil underrätta /
Om Sinnes och Förståndes drift:
Han wisar der / at hwad Han lärdt /
Är Honom af GUD sielf förärdt.

Jag önskar at Han ock Ehr wille /
Herr CANDIDAT nu låta få /
Förtienta fruchter af Ert snille /
Ehem jag ock Ehr kan nästan spä;
En Pallas Ehr en Löhn skal gie /
Den man lär innan fort så see.

Med fågnad lemnade
JEAN H. SVAHN.

IS
2.
rt;
dt/
t.
de
N.

Monfieur

LEs Operations de l' Esprit étans
fi ordinaires, & fi absolument
nécessaires dans le cours de la vie hu-
maine, il seroit hors de saison d'ob-
mettre cette belle matiere, sans la met-
tre au jour. Et ayant appris que
vous la traités fort doctement, je
n'ai pû m'empêcher de vous témoi-
gner ma reconnoissance, en vous fe-
licitant de vôtre belle Operation d'
Esprit, qu'un chacun admire, &
souhaitant qu'apollon couronne dans
peu vôtre chef de Lauriers. Je suis
avec estime

Monfieur

Votre très obéissant
serviteur

MARTIN SVAHN
Fils de Jean.

Clarissimo Domino CANDIDATO,
IOHANNI FORTELIO

*Ut Praeceptoris non ita pridem fidelis-
simo, ita nunc Fautoti atque
Amico Certissimo.*

Cum audirem Te, Clarissime Dn CAN-
DIDATE, in publicam lucem disserta-
tionem tuam Gradualement prolaturum, prae-
termittere non potui, nec debui, quin oc-
casionem hac longe gratissima, oratione omni
licet destituta nitore, applaudentis fungerer
officio: meumque in Te sincerum animum,
pro benevolentia Tua, semper mihi declarata,
testarer. Gratulor idcirco, Clarissime Dn.
CANDIDATE, quod animum adplicueris
Philosophiae & non sine fructu. Gratulor
Parenti filium exoptatissimum. Gratulor
Tibi novos honores, quos propediem adipi-
sceris, summumque Numen calidissimis im-
ploro votis, velit honesta tua conamina tibi
fortunare ut fructum iucundissimum in DEO
& cum die capias, semper permanens

NOMINIS TUI

Observantissimus
NICOLAUS IDMAN.
N. F. Satag.